

Beoordelingsvormen in taalperspectief

Een overzicht van beoordelingsvormen in competentiegericht onderwijs vanuit het perspectief van taalvaardigheid van de deelnemer

Inhoud

Voorwoord	1
Inleiding	2
- Aanleiding	2
- Inhoud	2
- Voor wie het overzicht bedoeld?	2
- Eisen aan taalvaardigheid.....	2
- Summatieve en formatieve beoordeling.....	3
- Verantwoording	3
A. Beoordeling in de beroepssituatie	4
- Sterke punten.....	4
- Zwakke punten met betrekking tot <i>formatieve</i> beoordeling.....	4
- Kwaliteitscriteria	5
B. Simulatie	6
- Sterke punten met betrekking tot <i>formatieve</i> beoordeling.....	6
- Zwakke punten	6
- Kwaliteitscriteria	7
C. Casus	7
- Sterke punten	7
- Zwakke punten	8
- Kwaliteitscriteria	8
D. Werkstuk of schriftelijk verslag	9
- Sterke punten	9
- Zwakke punten	9
- Kwaliteitscriteria	10
E. Mondelinge presentatie	10
- Sterke punten	10
- Sterke punten met betrekking tot <i>formatieve</i> beoordeling.....	10
- Valkuilen	11
- Kwaliteitscriteria	11
F. Portfolio	12
- Sterke punten van <i>summatieve</i> beoordeling	12
- Sterke punten van <i>formatieve</i> beoordeling	12
- Zwakke punten	12
- Kwaliteitscriteria	12
G. Zelfbeoordeling en reflectie	13
- Sterke punten bij <i>formatieve</i> beoordeling	13
- Zwakke punten	13
- Kwaliteitscriteria	13
H. Beoordeling door of van een mededeelnemer	14
- Sterke punten van <i>formatieve</i> beoordeling	14
- Zwakke punten van <i>formatieve</i> beoordeling	14
- Kwaliteitscriterium	14
Begrippenlijst	15

Voorwoord

Beoordelingsvormen in taalperspectief is een overzicht van beoordelingsvormen in competentiegericht onderwijs vanuit het perspectief van de taalvaardigheid van de deelnemer. Het overzicht is ontwikkeld door de Mondriaan onderwijsgroep in Den Haag in samenwerking met het ROC Utrecht en het Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen (I.T.T.A.) in Amsterdam.

Beoordelingsvormen in taalperspectief is ontwikkeld in het project 'Examinering en taalbeleid' dat is uitgevoerd met subsidie van het Ministerie van OC&W in het kader van de 'Regeling stimulators verbetering en vernieuwing van de examenpraktijk in het beroepsonderwijs 2002'. Het project maakte onderdeel uit van het taalbeleid zoals dat door de Mondriaan onderwijsgroep gevoerd wordt. De Stichting KwaliteitsCentrum Examinering (KCE) bewaakt vanaf 1 augustus 2003 de kwaliteit van de examinering van het Nederlandse middelbare beroepsonderwijs en vervulde vanuit die rol een monitorfunctie in dit project. Een ander product dat in het project 'Examinering en taalbeleid' is ontwikkeld, is het *Screeningsinstrument schriftelijke toetsen*. Dit instrument is een hulpmiddel om schriftelijke toetsen en andere vormen van schriftelijke beoordeling te screenen aan de hand van kwaliteitscriteria op het gebied van taal.

Voor meer informatie over het project of de producten kunt u zich per e-mail wenden tot de projectleider: **m.van.knippenberg@mon3aan.nl**

Marja van Knippenberg

Den Haag, juli 2004

Inleiding

Aanleiding

Traditioneel worden de eindtermen van de MBO-opleidingen binnen de Mondriaan onderwijsgroep hoofdzakelijk schriftelijk getoetst. Veel anderstalige en minder taalvaardige deelnemers hebben problemen met het taalgebruik in die toetsen. Deze problematiek was de aanleiding tot de ontwikkeling van het *Screeningsinstrument schriftelijke toetsen*.

De verwachting is dat met de invoering van een competentiegerichte kwalificatiestructuur in de MBO-opleidingen andere beoordelingsvormen dan schriftelijke kennistoetsen een steeds grotere rol zullen gaan spelen. De vraag is wat die andere beoordelingsvormen betekenen voor deelnemers vanuit het oogpunt van hun taalvaardigheid.

Inhoud

In dit overzicht wordt een aantal van die andere beoordelingsvormen bekeken vanuit het perspectief van taal- en cultuuraspecten.

In het overzicht komen achtereenvolgens de volgende beoordelingsvormen aan de orde:

- Beoordeling in de beroepssituatie
- Simulatie
- Casus
- Werkstuk of schriftelijk verslag
- Mondelinge presentatie
- Portfolio
- Zelfbeoordeling en reflectie
- Beoordeling door of van een mededeelnemer

Bij iedere beoordelingsvorm komen telkens de volgende vragen aan bod:

- Wat zijn de sterke punten van een bepaalde beoordelingsvorm?
- Waar liggen zwakke punten of valkuilen bij een bepaalde beoordelingsvorm?
Kneelpunten kunnen inherent zijn aan een toetsvorm of doen zich voor in de bestaande praktijk.
- Welke kwaliteitscriteria kun je aan een toetsvorm stellen om die knelpunten of valkuilen te vermijden?

Bij elk onderdeel wordt steeds een toelichting gegeven, vaak met voorbeelden die afkomstig zijn uit de bestaande toetspraktijk. Bij de zwakke punten zijn waar mogelijk aanbevelingen geformuleerd.

Voor wie is het overzicht bedoeld?

Het overzicht is in eerste instantie bedoeld voor iedereen die te maken heeft met de beoordeling van deelnemers in een MBO-opleiding. Dat kan zijn op het gebied van toetsconstructie, kwaliteitsbewaking van beoordeling of de daadwerkelijke beoordeling van een deelnemer.

Beoordelingsvormen horen richtinggevend te zijn voor de inrichting van het leerproces.

Vanuit die optiek is het overzicht ook van belang voor diegenen die zich bezighouden met de opzet en inrichting van opleidingstrajecten.

Het overzicht kan ook gebruikt worden door opleiders in de Educatie met het oog op voorbereiding van deelnemers die gaan instromen in een MBO-opleiding.

Eisen aan taalvaardigheid

Bij beoordeling gaat het er om vast te stellen of een deelnemer voldoet aan de vereiste competenties. Daarbij mag niet onnodig een groot beroep worden gedaan op taalvaardigheid. Omgekeerd moet een deelnemer wel voldoen aan de taalvaardigheidseisen die horen bij de vereiste competenties in het betreffende kwalificatieprofiel. Daarbij kan het gaan om zowel beroeps-, leer- als burgerschapscompetenties.

Als we spreken over eisen aan taalvaardigheid bij beoordeling, is het van belang een onderscheid te maken tussen summatieve en formatieve beoordeling.

Summatieve en formatieve beoordeling

In een competentiegerichte leeromgeving maken we een onderscheid tussen summatieve en formatieve beoordeling. Summatieve beoordeling is een eindbeoordeling; formatieve beoordeling vindt plaats tijdens het leerproces en is gericht op diagnose en feedback.

Voor een minder taalvaardige deelnemer moet taalontwikkeling tot een voldoende niveau (gerelateerd aan de vereiste competenties) een van de aandachtspunten zijn tijdens het leerproces. Dat betekent dat die ontwikkeling ook weerspiegeld moet zijn in de beoordelingssystematiek, met name in formatieve beoordeling.

Wanneer in onderstaand overzicht gesproken wordt over beoordeling, heeft dit zowel betrekking op summatieve als op formatieve beoordeling. Daar waar het onderscheid relevant is, wordt specifiek gesproken over formatieve beoordeling of summatieve beoordeling.

Verantwoording

Er zijn verschillende indelingen mogelijk van beoordelingsvormen. De indeling in dit overzicht is gebaseerd op de bestaande praktijk binnen de MBO-opleidingen van de Mondriaan onderwijsgroep.

Het overzicht is tot stand gekomen op basis van de vele ervaringen en expertise van vakdocenten en deskundigen op het gebied van NT2 binnen de Mondriaan onderwijsgroep. Daarnaast zijn praktijkopleiders, stagebegeleiders en deelnemers uit de sectoren Handel, Zorg, Welzijn, Economie en Techniek bevraagd aan de hand van vragenlijsten en door middel van klassengesprekken. Verder is er feedback gegeven door een aantal taalbeleidscoördinatoren van het ROC Utrecht en leden van het Landelijk Platform taalbeleid BVE, met name het ROC van Amsterdam en het Rijn-IJsselcollege. Ten slotte heeft het Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen (I.T.T.A.) meegewerkt aan de totstandkoming van dit overzicht.

A. Beoordeling in de beroepssituatie

Sterke punten van beoordeling in de beroepssituatie:

1. De taalgebruikssituaties zijn altijd gerelateerd aan het beroep en de authentieke beroepspraktijk.
Er worden geen andere taalgebruikssituaties opgeroepen dan nodig zijn in het beroep. Zo zullen schriftelijke vaardigheden alleen een rol spelen als ze ook daadwerkelijk in de beroepscontext gevraagd worden. Bij beoordeling van mondelinge of handelingsvaardigheden, zoals bijvoorbeeld het voeren van een (telefoon)gesprek of het snijden van vlees, worden van de deelnemer geen onnodige schriftelijke handelingen gevraagd.
2. De beroepssituatie biedt een betekenisrijke context.
De werkvloer vormt de context waarin de beroepsuitoefening plaatsvindt. Die context geeft vaak al veel informatie over de feitelijke beroepsuitoefening. Zo zijn er bijvoorbeeld alle materialen aanwezig waarmee de deelnemer moet werken. Een betekenisrijke context biedt een minder taalvaardige deelnemer ondersteuning en schept de mogelijkheid om al bepaalde praktijkhandelingen te oefenen en vervolgens te toetsen als de deelnemer de bijbehorende taal nog niet helemaal beheerst.
3. Als er sprake is van een communicatief doel, maakt dat altijd onderdeel uit van een handelingsdoel.
In een beroepssituatie moeten vaak handelingen uitgevoerd worden waarbij anderen (klanten, cliënten, zorgvragers, collega's, e.d.) overtuigd moeten worden of ingelicht moeten worden etc. Deze communicatieve handeling is een kerndoel in de beroepshandeling en kan niet op een andere manier beoordeeld worden omdat de beoordelaar moet kunnen zien wat het oplevert.

Zwakke punten met betrekking tot *formatieve* beoordeling:

1. Praktijkopleiders zijn niet deskundig op het gebied van taalverwerving.
Praktijkopleiders kunnen niet altijd door taalfouten heenkijken omdat ze niet weten waar de problemen voor deelnemers liggen. Fouten in taalgebruik kunnen geïnterpreteerd worden als dommigheid, het hanteren van een verkeerd register als onbeleefdheid. Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen, maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn.

Aanbevelingen:

- a. In opleidingen waar deelnemers kampen met taalproblemen, zijn praktijkopleiders op de hoogte van het feit dat deze deelnemers mogelijk nog in een bepaalde fase van taalverwerving zitten. Daarbij gaat het niet alleen om nieuwkomers maar ook om deelnemers die een vooropleiding in Nederland hebben gevolgd.
 - b. Wanneer een deelnemer taalproblemen heeft, wordt op dat onderdeel diagnostische toetsing verricht en wordt een opbouw in taalontwikkeling opgenomen in de beoordelingssystematiek. Deze diagnostische toetsing en daaropvolgende feedback worden verricht door een taaldeskundige. Dit vraagt samenwerking tussen de praktijkbegeleider en bijvoorbeeld een ROC waar de taaldeskundigheid in huis is. Voorwaardelijk daarbij is dat taalontwikkeling tot een voldoende beheersingsniveau (gerelateerd aan de beroepscompetenties) benoemd is als opleidingsdoel.
2. Praktijkopleiders kennen niet altijd de mogelijke invloed van cultuuraspecten op het (taal)gedrag van een deelnemer.
Culturen kunnen verschillen in allerlei opzichten en deze cultuurverschillen kunnen een oorzaak zijn van het feit dat een deelnemer zich anders opstelt dan in de Nederlandse situatie van hem verwacht wordt. Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de eisen van de Nederlandse beroepssituatie voldoen maar voor een formatieve beoordeling kan het van belang zijn dat de praktijkopleider weet dat cultuuraspecten mogelijk een rol spelen bij het (taal)gedrag van een deelnemer. Ze kunnen leiden tot misverstanden in communicatie of tot een bepaalde beeldvorming die een beoordeling negatief kunnen beïnvloeden: een deelnemer die zich zeer bescheiden en terughoudend opstelt terwijl juist assertief gedrag en initiatief verwacht worden of een deelnemer die onverschillig en niet betrokken lijkt maar feitelijk bang is voor gezichtsverlies.

Aanbeveling: opleiders zijn op de hoogte van relevante aspecten op het gebied van interculturele communicatie wanneer zij te maken hebben met deelnemers uit andere culturen. Kennis van deze aspecten in algemene zin kan helpen in de communicatie tussen opleider en deelnemer over het functioneren van de deelnemer in relatie tot de eisen in de Nederlandse beroepssituatie. Overigens is het niet zo dat cultuur per definitie een rol speelt: naast andere, meer persoonsgebonden factoren is cultuur een mogelijke factor.

3. De situatie is niet altijd beheersbaar.

Er kunnen zich situaties voordoen waar een deelnemer wat betreft taalvaardigheid nog niet aan toe is, bijvoorbeeld het omgaan met een lastige cliënt of het communiceren met collega's in een conflictsituatie. Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de eisen van de Nederlandse beroepssituatie voldoen maar voor een formatieve beoordeling is het van belang vast te kunnen stellen wat al goed gaat en wat nog niet. Wanneer de deelnemer in een situatie komt waarin teveel misgaat, is diagnostische beoordeling op het gebied van taalvaardigheid niet goed mogelijk. Er wordt namelijk niet duidelijk wat hij wel al kan: is hij bijvoorbeeld wél in staat om een normaal verlopend gesprek met een cliënt te voeren?

Aanbeveling: voor een dergelijke diagnostische beoordeling is een simulatie een geschiktere vorm.

Kwaliteitscriteria¹ bij beoordeling in de beroepssituatie:

1. De gevraagde taalvaardigheid is relevant voor de vereiste competenties.

Bijvoorbeeld: wanneer een plan van aanpak geschreven moet worden voorafgaand aan een aantal praktische handelingen, moet dat ook in de beroepssituatie het geval zijn. Een opdracht die voorkomt in de opleiding tot verpleegkundige, is het volledig uitschrijven van alle stappen die je neemt bij het maken van een planning. In de "echte" beroepspraktijk hoeft dat niet en daarom zou het geen onderdeel uit mogen maken van een beoordeling.

Een ander voorbeeld waarbij de gevraagde taalvaardigheid niet relevant is voor de vereiste competenties, is het lezen van een (lange) schriftelijke instructie bij een korte praktijkhandeling terwijl dit niet in de beroepspraktijk voorkomt.

2. Er zijn eenduidige beoordelingscriteria wat betreft taal wanneer mondeling of schriftelijk taalgebruik onderdeel uitmaakt van de te toetsen competentie.

In de praktijk blijkt dat er door beoordelaars verschillend omgegaan wordt met zwak taalgebruik in gesprekken met cliënten en in schriftelijke verslagen. Ook bestaan er tussen betrokken partijen verschillen in opvatting over wat acceptabel taalgebruik is, bijvoorbeeld tussen begeleiders en ouders in een kinderdagverblijf.

3. De instructies en de beoordelingscriteria voor de deelnemer staan in een duidelijke lay-out

4. De instructies en de beoordelingscriteria voor de deelnemer zijn duidelijk en ondubbelzinnig.

5. De instructies en de beoordelingscriteria voor de deelnemer bevatten geen overbodige informatie.

6. De instructies en de beoordelingscriteria voor de deelnemer bevatten geen complexe zinnen.

7. Het woordgebruik in de instructies en in de beoordelingscriteria voor de deelnemer past bij de vereiste competenties .

8. In de instructies en de beoordelingscriteria voor de deelnemer komen geen moeilijke woorden, moeilijke constructies of typisch Nederlandse uitdrukkingen voor behalve wanneer ze relevant zijn voor het bereiken van de vereiste competenties.

¹ Zie ook de handleiding bij het *Screeningsinstrument schriftelijke toetsen*

B. Simulatie

Sterke punten met betrekking tot *formatieve* beoordeling:

1. De situatie in een rollenspel of computersimulatie is beheersbaar.
 - Bij een *summatieve* beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een *formatieve* beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Het gedrag en taalgebruik van anderen (bijvoorbeeld een klant in een verkoopgesprek) kan aangepast worden aan het taalniveau van de deelnemer. Een minder taalvaardige deelnemer gaat misschien helemaal de mist in in een gesprek met een lastige klant. Zo wordt niet duidelijk of hij wel al in staat is om een 'gewoon' verlopend verkoopgesprek te voeren. In simulatieopdrachten kan voor alle leerlingen een oplopende moeilijkheidsgraad gehanteerd worden door een opbouw in complexiteit erin aan te brengen. Taalaspecten kunnen daarbij worden ingebouwd of weggelaten en situaties kunnen steeds weer herhaald en geoefend worden. Zo kan de cursist zijn eigen taalontwikkeling zien.
 - Het is voorstelbaar dat externe factoren in een beoordelingssituatie eerder een negatieve invloed hebben bij minder taalvaardige deelnemers dan bij meer taalvaardige deelnemers. In het geval van een 'valse start' door bijvoorbeeld zenuwen of storingen van buitenaf, kan een situatie in simulatie opnieuw worden gedaan.
2. De situatie in een rollenspel kan 'veilig' gemaakt worden.
 - Bij minder taalvaardige deelnemers is de angst om talig 'te moeten presteren' vaak groter dan bij meer taalvaardige deelnemers. Bij een *summatieve* beoordeling moet een deelnemer in iedere relevante beroepssituatie kunnen functioneren maar bij een *formatieve* beoordeling kunnen minder taalvaardige deelnemers baat hebben bij een 'veilige' situatie. Bij een simulatie kan een situatie 'veilig' gemaakt worden door voorbereiding, een vertrouwde setting en beheersbaarheid van de situatie.
3. Taal- of cultuurproblemen kunnen worden teruggekoppeld en vertaald in leerpunten.
 - De mogelijkheid tot terugkoppeling direct na de simulatie kan gecreëerd worden.
 - Een simulatie door middel van een rollenspel kan worden opgenomen op video waardoor veel gericht feedback kan worden gegeven op taalgedrag.
 - Bij de beoordeling kan een deskundige op het gebied van taalwerving betrokken worden zodat gerichte leerdoelen op dat gebied geformuleerd kunnen worden.

Zwakke punten van beoordeling in een simulatie:

1. De situatie kan als niet 'echt' worden ervaren.
 - Sommige deelnemers voelen zich persoonlijk aangesproken wanneer ze negatief bejegend worden in een rollenspel, bijvoorbeeld in een verkoopgesprek met een lastige klant. Cultuuraspecten kunnen daarbij een rol spelen. Wanneer dit zich voordoet, moet nagegaan worden of de betreffende deelnemer ook in de praktijk zo reageert. Als dit het geval is, heeft het niet met de beoordelingsvorm te maken en is het een leerpunt.
2. Je verplaatsen in een situatie doet een beroep op het cognitief vermogen.
 - Lager opgeleide minder taalvaardige deelnemers hebben er moeite mee om zich te verplaatsen in een situatie of een situatie te beschouwen die geen werkelijkheid is maar alleen wordt getoond in beelden of wordt beschreven. In een computersimulatie kunnen beelden en geluid ondersteuning bieden. Toch doet het zich verplaatsen in de situatie een beroep op het cognitief vermogen en dat kan problemen opleveren.
 - Als de gesimuleerde situatie alleen schriftelijk wordt beschreven in een rolbeschrijving en een situatiebeschrijving kan het voor deelnemers extra moeilijk zijn om zich in te leven.

Kwaliteitscriteria² bij beoordeling in een simulatie:

1. De gevraagde taalvaardigheid is relevant voor de vereiste competenties.
 - Voorafgaand aan een simulatie moeten vaak schriftelijke situatiebeschrijvingen en instructies gelezen worden. Wanneer het in de simulatie gaat om een korte praktijkhandeling, moet de schriftelijke instructie qua omvang in een redelijke verhouding staan tot de feitelijke opdracht.
 - Het schrijven van een verslag over het verloop van de simulatie alleen in het kader van de opleiding, zou niet op taalvaardigheid beoordeeld mogen worden.
 - De situatie in simulatie moet in overeenstemming zijn met de werkelijke beroepssituatie en het niveau van de opleiding. Een voorbeeld van een situatie die te hoog gegrepen is, komt uit de opleiding SPW: 'Stel je voor, je bent coördinator van een opleiding.....'
2. Het niveau van gevraagde taalvaardigheid is niet hoger dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
 - Voorafgaand aan een simulatie moeten vaak schriftelijke situatiebeschrijvingen en instructies gelezen worden. Het leesvaardigheidsniveau dat nodig is om deze teksten te kunnen lezen, mag niet hoger zijn dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
3. Er zijn eenduidige beoordelingscriteria wat betreft taal wanneer mondeling of schriftelijk taalgebruik onderdeel uitmaakt van de te toetsen competentie.
4. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria staan in een duidelijke layout.
5. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria zijn duidelijk en ondubbelzinnig.
6. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen overbodige informatie.
7. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen complexe zinnen.
8. Het woordgebruik in de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria past bij de vereiste competenties.
9. In de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria komen geen moeilijke woorden, moeilijke constructies of typisch Nederlandse uitdrukkingen voor behalve wanneer ze relevant zijn voor het bereiken van de vereiste competenties.

C. Casus

Sterke punten van beoordeling door middel van een casus:

1. De deelnemer heeft tijd.
 - De deelnemer hoeft niet direct te reageren maar heeft even tijd om na te denken over uit te voeren taalhandelingen.*
2. Doel en middel kunnen samenvallen.
 - Als de schriftelijke handeling die moet worden uitgevoerd bij de casus ook onderdeel is van de beroepshandeling, laat de deelnemer 2 dingen tegelijk zien. Bijvoorbeeld: het verslag doen van een observatie is voor verschillende welzijnsopleidingen een belangrijke beroepscompetentie. Die competentie kan in een casus goed gedemonstreerd worden.*

² Zie ook de handleiding bij het Screeningsinstrument schriftelijke toetsen

Zwakke punten van beoordeling door middel van een casus:

1. Kan een onnodig hoog beroep doen op leesvaardigheid.
Een casus is vaak een uitgebreide schriftelijke beschrijving. Het kan zo zijn dat het taalniveau in de casus hoger is dan nodig voor het bereiken van de vereiste competenties.

Aanbeveling: zeker wanneer het gaat om het toetsen van betrekkelijk eenvoudige handelingen is deze schriftelijke vorm niet aan te bevelen. Het probleem kan ondervangen worden door gebruik te maken van beeldmateriaal op video of CD-ROM of een mondelinge instructie.

2. Kan een onnodig hoog beroep doen op schrijfvaardigheid.
Wanneer een bepaalde aanpak schriftelijk beschreven moet worden, doet dat een beroep op schrijfvaardigheid. Het vereiste niveau daarvoor kan hoger zijn dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties. Bijvoorbeeld wanneer een deelnemer in een toets gesprekstechnieken aan de hand van een casus schriftelijk moet beschrijven hoe hij het gesprek zou aanpakken.

Aanbeveling: in het voorbeeld betreft het een mondelinge vaardigheid die getoetst moet worden. Het verdient omwille van validiteit de voorkeur dan ook mondeling te toetsen. In de praktijk blijkt soms dat dit om efficiencyredenen toch schriftelijk gebeurt. In een dergelijk geval mag de deelnemer niet op schriftelijke taalvaardigheid beoordeeld worden.

3. Je verplaatsen in een situatie doet een beroep op het cognitief vermogen.
Lager opgeleide minder taalvaardige deelnemers hebben er moeite mee om zich te verplaatsen in een situatie of een situatie te beschouwen die geen werkelijkheid is maar alleen wordt beschreven (in taal). Bijvoorbeeld in een opdracht over verzekeringen (PMV) staat in een casus: 'Vader overlijdt'. Deelnemers vragen: "Is hij dood?" en blijven hangen bij dat aspect.

Aanbeveling: Met name voor lager opgeleide minder taalvaardige deelnemers is een schriftelijke casus als beoordelingsvorm af te raden.

4. Culturele kennis kan een rol spelen.
Bijvoorbeeld: een casus in de opleiding Helpende Welzijn speelt zich af in een kinderdagverblijf met de naam "de spin Sebastiaan". Die spin gaat voor sommige deelnemers die het gedicht niet kennen, een heel eigen leven leiden en leidt af van de eigenlijke opdracht.

Aanbeveling: bij de formulering van een casus is het goed om na te denken over de vraag of er mogelijk een beroep wordt gedaan op culturele voorkennis die niet bij iedereen bekend verondersteld kan worden.

Kwaliteitscriteria³ bij beoordeling door middel van een casus:

1. De gevraagde taalvaardigheid is relevant voor de vereiste competenties.
2. Het niveau van gevraagde taalvaardigheid is niet hoger dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
3. De instructies voor de deelnemer, de casusbeschrijving en de beoordelingscriteria staan in een duidelijke lay-out.
4. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria zijn duidelijk en ondubbelzinnig.
5. De instructies voor de deelnemer, de casusbeschrijving en de beoordelingscriteria bevatten geen overbodige informatie.
6. De instructies voor de deelnemer, de casusbeschrijving en de beoordelingscriteria bevatten geen complexe zinnen.
7. De context in de casusbeschrijving is voldoende bekend voor alle deelnemers.
8. Het woordgebruik in de instructies voor de deelnemer, de casusbeschrijving en de beoordelingscriteria past bij de vereiste competenties.

³ Zie ook de handleiding bij het *Screeningsinstrument schriftelijke toetsen*

D. Werkstuk of schriftelijk verslag

Sterke punten van beoordeling door middel van een werkstuk of schriftelijk verslag:

1. De deelnemer heeft tijd.
*-De deelnemer kan in eigen tempo eraan werken.
 -De deelnemer heeft mogelijkheden tot correctie, al dan niet met hulp.*
2. De deelnemer heeft taalsteun.
De deelnemer kan gebruik maken van talige informatiebronnen zoals boeken of Internet. Deze bronnen bieden een rijk taalaanbod dat de deelnemer kan ondersteunen, bijvoorbeeld wat betreft terminologie en zinsconstructie.
3. De deelnemer heeft de mogelijkheid tot niet alleen talige informatie-overdracht.
De deelnemer kan met behulp van beeldmateriaal zoals foto's of plaatjes tekstuele informatie aanvullen.

Zwakke punten van beoordeling door middel van een werkstuk of schriftelijk verslag:

1. Een werkstuk of verslag doet een groot beroep op de schriftelijke taalvaardigheid.
Dit soort opdrachten wordt vaak gegeven zonder dat duidelijk is of het maken van een werkstuk of verslag wel relevant is voor de vereiste competenties. Ook is vaak niet duidelijk of de deelnemers wel over alle hiervoor voorwaardelijke schriftelijke taalvaardigheden beschikken. Het gaat dan bijvoorbeeld om kennis van de benodigde tekststructuur, argumenteren, reflecteren of mening geven. Vaak blijkt pas bij het inleveren van de opdracht wat er allemaal mis is. Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn.
Aanbeveling met betrekking tot formatieve beoordeling: voordat een deelnemer een dergelijke opdracht kan doen, moet de docent weten of het niveau van benodigde taalvaardigheid nog niet te hoog is voor de betreffende deelnemer. Wanneer bij opdrachten gespecificeerd wordt welke taalvaardigheidsaspecten een rol spelen en op welk niveau, kan beter gecontroleerd worden of een deelnemer ze beheerst. Ook kan er dan in opdrachten een opbouw in taalontwikkeling en beoordeling aangebracht worden. Voor minder taalvaardige deelnemers is het aan te bevelen, het proces van het maken van een werkstuk of verslag te begeleiden zodat ondersteund en zonodig bijgestuurd kan worden. In de begeleiding kan sprake zijn van afnemende sturing.
2. Veel deelvaardigheden komen samen.
Naast de schriftelijke taalvaardigheden die nodig zijn om het eindproduct te realiseren, kunnen ook tal van andere taalvaardigheden een rol spelen, bijvoorbeeld een interview afnemen, informatie verzamelen en selecteren. Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn.
Aanbeveling met betrekking tot formatieve beoordeling: voordat een deelnemer een dergelijke opdracht kan doen, moet de docent weten of het niveau van benodigde taalvaardigheid nog niet te hoog is voor de betreffende deelnemer. Wanneer bij opdrachten gespecificeerd wordt welke taalvaardigheidsaspecten een rol spelen en op welk niveau, kan beter gecontroleerd worden of een deelnemer ze beheerst. Ook kan er dan in opdrachten een opbouw in taalontwikkeling en beoordeling aangebracht worden. Voor minder taalvaardige deelnemers is het aan te bevelen, het proces van het maken van een werkstuk of verslag te begeleiden zodat ondersteund en zonodig bijgestuurd kan worden. In de begeleiding kan sprake zijn van afnemende sturing.
3. Taalvaardigheid speelt een rol bij Internetgebruik.
Bij het maken van een werkstuk of verslag speelt het Internet een steeds grotere rol. Bij het zoeken naar informatie op Internet zijn het aantal en de juiste zoektermen van essentieel belang. Taalvaardige deelnemers zijn in het voordeel bij het doorzien van de juiste rubricering en aanduidingen van rubrieken. Ook leesvaardigheid speelt een grote rol met name bij het beoordelen of de gevonden informatie voor het betreffende doel de juiste is en het halen van hoofdzaken uit een tekst.

Kwaliteitscriteria bij beoordeling door middel van een werkstuk of schriftelijk verslag:

1. Het maken van een werkstuk of schriftelijk verslag is relevant voor de vereiste competenties.
*Lang niet in alle beroepen waartoe het MBO opleidt, sluit het maken van een werkstuk of schriftelijk verslag aan bij de vereiste competenties. Het is een beoordelingsvorm die traditioneel deel uitmaakte van het Westerse onderwijsstelsel.
Met het oog op doorstroom naar een vervolgopleiding kan deze toetsvorm juist wel een rol spelen als weerslag van de vereiste competenties.*
2. Het niveau van de gevraagde schrijfvaardigheid is niet hoger dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
3. Er zijn eenduidige beoordelingscriteria wat betreft het schriftelijk taalgebruik.
4. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria staan in een duidelijke lay-out.
5. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria zijn duidelijk en ondubbelzinnig.
6. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen overbodige informatie.
7. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen complexe zinnen.
8. Het woordgebruik in de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria past bij de vereiste competenties.
9. In de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria komen geen moeilijke woorden, moeilijke constructies of typisch Nederlandse uitdrukkingen voor behalve wanneer ze relevant zijn voor het bereiken van de vereiste competenties.

E. Mondelinge presentatie

Sterke punten van beoordeling door middel van een mondelinge presentatie:

1. De deelnemer heeft tijd.
De deelnemer kan zich goed voorbereiden: in eigen tempo, met taalsteun en oefening.
2. De schriftelijke component speelt een ondergeschikte rol.
Anderstalige en minder taalvaardige autochtone deelnemers hebben meestal twijfels over hun schriftelijke prestaties en voelen zich dan onzeker. Ze menen vaak dat mondelinge presentaties beter bij hen passen, vaak zijn ze daar ook meer aan gewend. Bij een schriftelijke presentatie ontvangen zij geen directe feedback waaraan ze het vertrouwen ontleen dat ze het goed doen. Bij een mondelinge presentatie kan dat wel en daar profiteren ze van.

Sterke punten met betrekking tot *formatieve* beoordeling:

1. Taal- of cultuurproblemen kunnen worden teruggekoppeld en vertaald in leerpunten.
Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Bij een mondelinge presentatie zijn er dan de volgende sterke punten:
-De mogelijkheid tot terugkoppeling direct na de presentatie kan gecreëerd worden.
-Een presentatie kan worden opgenomen op video waardoor veel gerichtere feedback kan worden gegeven op (taal)gedrag.
-Bij de beoordeling kan een deskundige op het gebied van taalwerving betrokken worden zodat gerichte leerdoelen op dat gebied geformuleerd kunnen worden.

2. Mondelinge taalvaardigheid wordt gestimuleerd.

Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Door deze beoordelingsvorm wordt mondelinge vaardigheid serieuzer genomen en geoefend. De voorbereiding op een presentatie biedt een scala aan leermomenten. Deelnemers zijn vaak wel vaardig genoeg wanneer het gaat om dagelijkse spreektaal maar presenteren doet een beroep op een andere mondelinge taalvaardigheid en vraagt daarom extra aandacht.

Valkuilen bij beoordeling door middel van een mondelinge presentatie:

1. Er kan sprake zijn van angst om te presenteren.

Het is voorstelbaar dat minder taalvaardige deelnemers zich eerder onzeker voelen in een mondelinge presentatie dan talig sterke deelnemers. In de praktijk blijkt dat ook deelnemers die mondeling zeer vaardig zijn als het gaat om dagelijks taalgebruik, 'dichtklappen' wanneer ze een presentatie moeten houden. In een presentatie spelen andere aspecten van taalvaardigheid een rol dan in de dagelijkse gesprekken. Wanneer spreken voor een groep onderdeel uitmaakt van de vereiste competenties, kan het overwinnen van de onzekerheid voor een deelnemer een leerpunt zijn. Het is daarom aan te bevelen mondelinge presentaties niet zonder oefening in te zetten voor summatieve toetsing.

2. Een slechte mondelinge taalvaardigheid kan geïnterpreteerd worden als een lager kennisniveau.

Wanneer beoordeling alleen plaatsvindt op grond van een mondelinge presentatie, kan een slechtere mondelinge taalvaardigheid, de beoordeling negatief beïnvloeden.

3. In groepspresentaties geldt het 'recht van de sterkste'.

Het gevaar bestaat dat minder taalvaardige deelnemers in een groepspresentatie minder aan bod komen en niet kunnen laten ze zien wat ze al dan niet beheersen. Bij een individuele beoordeling kunnen ze dan te laag en bij een groepsbeoordeling te hoog of te laag beoordeeld worden. Het is dan van belang dat er aanvullende voorwaarden geformuleerd worden, bijvoorbeeld voor de manier waarop de rollen tussen deelnemers verdeeld zijn.

Kwaliteitscriteria⁴ bij beoordeling door middel van een mondelinge presentatie:

1. Het houden van een mondelinge presentatie is relevant voor de vereiste competenties.
2. Het niveau van de gevraagde spreekvaardigheid is niet hoger dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
3. Er zijn eenduidige beoordelingscriteria wat betreft het mondeling taalgebruik en inhouds- en houdingsaspecten.
Bij inhoudsaspecten gaat het om zaken als: de boodschap komt over, de opbouw is goed; bij houdingsaspecten gaat het om zaken als: staat rechtop en kijkt het publiek aan.
4. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria staan in een duidelijke lay-out.
5. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria zijn duidelijk en ondubbelzinnig.
6. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen overbodige informatie.
7. De instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria bevatten geen complexe zinnen.
8. Het woordgebruik in de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria past bij de vereiste competenties.
9. In de instructies voor de deelnemer en de beoordelingscriteria komen geen moeilijke woorden, moeilijke constructies of typisch Nederlandse uitdrukkingen voor behalve wanneer ze relevant zijn voor het bereiken van de vereiste competenties.

⁴ Zie ook de handleiding bij het *Screeningsinstrument schriftelijke toetsen*

F. Portfolio

Sterke punten van *summatieve* beoordeling door middel van een portfolio:

1. De deelnemer heeft andere mogelijkheden dan taal om competenties te bewijzen.
Bijvoorbeeld: een deelnemer in een horeca-opleiding laat op video vastleggen hoe hij gasten ontvangt en aan tafel bedient. In een nagesprek aan de hand van de videoband die wordt opgenomen in het portfolio, wordt een minder groot beroep op taalvaardigheid gedaan omdat de beelden een ondersteunende functie hebben.
2. De deelnemer kan zijn portfolio ook later steeds opnieuw weer gebruiken.
Het portfolio dient niet alleen voor de afronding van het beroepsopleidingsprogramma, maar kan ook een functie vervullen bij sollicitaties en functioneringsgesprekken als de deelnemer eenmaal aan het werk is. Voor anderstalige of minder taalvaardige deelnemers kan het een voordeel zijn als ze taalvaardigheidscompetenties dan kunnen bewijzen zonder aan een nieuwe 'testsituatie' te worden onderworpen.

Sterke punten van *formatieve* beoordeling door middel van een portfolio:

1. De deelnemer wordt zich bewust van en verantwoordelijk voor het eigen leerproces.
Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Als taalontwikkeling een expliciet onderdeel is binnen het leerproces, kan een portfoliosystematiek ertoe bijdragen dat een minder taalvaardige deelnemer gericht eraan kan werken zowel in school als daarbuiten. Bewijzen van diverse soorten taalervaringen kunnen deel uitmaken van de beoordeling.
2. Er is ruimte voor individuele verschillen.
Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Er kan met behulp van een taalportfolio gericht gewerkt worden aan verbetering van individuele zwakheden op het gebied van taal. Bij beoordeling kan vervolgens gericht vanuit een ontwikkelingsperspectief feedback worden gegeven.
3. Een portfolio bevat zichtbare resultaten in een ontwikkelingsperspectief.
Bij een summatieve beoordeling moet een deelnemer aan de taaleisen van de beroepssituatie voldoen maar in een formatieve beoordeling kan taalontwikkeling een aandachtspunt zijn. Bij beoordeling aan de hand van een taalportfolio kan goed in een ontwikkelingsperspectief zichtbaar gemaakt worden wat er op het gebied van taalvaardigheid goed gaat.

Zwakke punten van beoordeling door middel van een portfolio:

1. Een portfolio is vaak een talig instrument.
Om een portfolio goed te kunnen hanteren zijn meestal schriftelijke taalvaardigheden nodig: lezen en schrijven. Als het niveau hiervan een beroep doet op een te hoge taalvaardigheid kan dit belemmerend werken.

Kwaliteitscriteria bij beoordeling door middel van een portfolio:

1. De gevraagde taalvaardigheid is relevant voor de vereiste competenties.
Het werken met een portfolio mag geen onnodig beroep doen op de lees- en of schrijfvaardigheid van een deelnemer. Bij een digitaal portfolio kan mogelijk gebruik gemaakt worden van gesproken taal bijvoorbeeld als het gaat om een reflectieverslag.
2. Het niveau van gevraagde taalvaardigheid is niet hoger dan nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.
Het werken met een portfolio mag niet een te hoog beroep doen op de lees- en of schrijfvaardigheid van een deelnemer.
3. Er zijn eenduidige beoordelingscriteria wat betreft taal wanneer mondeling of schriftelijk taalgebruik onderdeel uitmaakt van de te toetsen competentie.

G. Zelfbeoordeling en reflectie

Sterke punten van zelfbeoordeling en reflectie bij *formatieve* beoordeling:

1. De deelnemer leert kijken naar en wordt zich bewust van het eigen leerproces.
Dit is voorwaardelijk voor verdere ontwikkeling en ook van belang in het kader van een 'leven lang leren'. De deelnemer wordt zich bewust van wat er bijvoorbeeld in zijn taalbeheersing al goed gaat en wat er nog verbeterd moet worden. De veronderstelling is dat hij dan ook gericht en gemotiveerder kan werken aan die verdere taalontwikkeling.
2. De communicatie met beoordelaars is geen eenrichtingsverkeer.
Doordat de deelnemer niet alleen door een ander wordt beoordeeld maar ook zijn eigen oordeel verwoordt, worden mogelijke misverstanden in de communicatie met de beoordelaar zichtbaar en bespreekbaar. Zo kan het de begeleider of beoordelaar duidelijk worden dat een deelnemer zichzelf overschat of onderschat. Dat biedt perspectief om gericht aan nog ontbrekende kennis te gaan werken. Immers zolang die deelnemer denkt dat het geweldig gaat, verandert er niets! Anderzijds, als hij denkt dat het niet goed gaat, kan dat demotiverend werken. Een voorwaarde is dat de deelnemer instrumenten tot zelfreflectie heeft: welke aspecten zijn van belang als het bijvoorbeeld zijn taalvaardigheid betreft? Deze taalaspecten dienen gerelateerd te zijn aan beroepstaken.

Zwakke punten van zelfbeoordeling en reflectie bij *formatieve* beoordeling:

1. Overschatting of onderschatting vanuit kennis op het gebied van communicatie in een Nederlandse setting.
Wanneer het gaat om beoordeling van competenties waarbij spreek- of schrijfvaardigheid van de deelnemer een essentiële rol speelt, kan het voor een anderstalige of minder taalvaardige autochtone deelnemer lastig zijn om de eigen prestaties goed te beoordelen. Een gebrek aan kennis op het gebied van communicatie in een Nederlandse setting kan dan leiden tot overschatting of onderschatting van de eigen prestatie. Communicatie wordt bepaald door kennis van de taal, non-verbale uitingen en normen, waarden, gebruiken en opvattingen. Kennis van de taal speelt een rol in zowel mondelinge als schriftelijke communicatie; de andere aspecten zijn met name aan de orde in mondelinge communicatie.
2. Moeite met zelfbeoordeling vanuit cultuuraspecten.
Zelfbeoordeling is een vaardigheid die deelnemers moeten leren. Wanneer deelnemers een niet-Nederlandse culturele achtergrond hebben, kunnen er extra factoren zijn die dat leerproces belemmeren of bemoeilijken. Het kan zijn dat een deelnemer aan de eigen beoordeling weinig waarde hecht of de eigen prestatie onderschat omdat hij ervan uitgaat dat de docent de deskundige bij uitstek is.
3. Reflectie doet een beroep op taalvaardigheid.
Taal is het instrument bij reflectie en de taal die bij reflectie hoort, moet aangeleerd worden. Aanbeveling: als het taalvaardigheidsniveau van een deelnemer een belemmerende factor is, kan er gedacht worden aan een opbouw, bijvoorbeeld via ja/nee-vragen, gesloten vragen naar open vragen of mondeling bevragen in plaats van schriftelijk.

Kwaliteitscriteria bij zelfbeoordeling en reflectie:

1. De beoordelingscriteria zijn eenduidig en voor de deelnemer begrijpelijk geformuleerd.
2. Zelfbeoordeling en reflectie doen geen groter beroep op taalvaardigheid dan de deelnemer aankan.
3. Zelfbeoordeling en reflectie leiden tot gegevens die concreet houvast bieden in het kader van verdere taalontwikkeling wanneer de deelnemer nog niet beschikt over de taalvaardigheid die nodig is voor het bereiken van de vereiste competenties.

H. Beoordeling door of van een mededeelnemer

Sterke punten van *formatieve* beoordeling door of van een mededeelnemer:

1. Regelmatige beoordeling door mededeelnemers leert een deelnemer om te gaan met feedback.
Het kan een deelnemer bijvoorbeeld leren om om te gaan met kritiek. Zo kan hij profiteren van feedback op taalvaardigheid.
2. Deelnemers worden zich veel meer bewust van de beoordelingscriteria wanneer zij er zelf vaker mee werken t.b.v. anderen.

Zwakke punten van *formatieve* beoordeling door een mededeelnemer:

1. Mededeelnemers zijn niet deskundig op het gebied van taalverwerving.
2. Beeldvorming kan een rol spelen.
Mensen hebben opvattingen en oordelen over zowel zichzelf, de eigen groep en cultuur, als over andere groepen en hun cultuur. Met name in multiculturele klassen zou deze beeldvorming de beoordeling van mededeelnemers kunnen beïnvloeden. Daarbij zou er zowel sprake kunnen zijn van een te positieve beoordeling, wanneer het gaat om een lid van de eigen 'groep' of een groep met een hoog prestige, als van een te negatieve beoordeling wanneer het gaat om een lid van een andere groep of wanneer de eigen groep een laag prestige geniet.

Kwaliteitscriterium bij beoordeling door een mededeelnemer:

1. De beoordelingscriteria zijn eenduidig en voor deelnemers begrijpelijk geformuleerd.

Begrippenlijst

Casus	- een schriftelijke beschrijving van een (problematische)situatie, die zich in de beroepspraktijk kan voordoen. De deelnemer krijgt vragen of opdrachten die hij aan de hand van de casus schriftelijk moet beantwoorden
Formatieve toetsing	- toetsing gericht op diagnose en feedback waardoor lacunes zichtbaar worden. De resultaten van de toetsing worden gebruikt om het leerproces bij te sturen.
Mondelinge presentatie	- het gaat in dit overzicht om een mondelinge presentatie die onderdeel uitmaakt van de vereiste competenties.
Portfolio	- het portfolio kan meerdere functies vervullen. Het gaat in dit overzicht om beoordeling of het volgen van ontwikkelingen aan de hand van een portfolio.
Simulatie	- het gaat in dit overzicht om simulaties van de beroepspraktijk. Een deelnemer treedt handelend op in de voor een beroep kenmerkende situaties. Een veel gebruikte vorm is het <i>rollenspel</i> . Ook via de computer kunnen met behulp van stilstaande of bewegende beelden situaties uit de beroepspraktijk gesimuleerd worden.
Summatieve toetsing	- toetsing met als doel een eindoordeel uit te spreken over een deelnemer.
Toetsing in de beroepssituatie	- beoordeling die plaatsvindt tijdens de stage op de werkplek.
Werkstuk of schriftelijk verslag	- het gaat in dit overzicht om een werkstuk of verslag dat onderdeel uitmaakt van de vereiste competenties. Het kan daarbij gaan om beroepscompetenties of leercompetenties bijvoorbeeld in het kader van doorstroom naar het HBO.